

УСТИНОВА І. П.,

кандидат юридичних наук,
професор кафедри конституційного
і адміністративного права
(Державний університет «Київський
авіаційний інститут»)

УДК 342.924**DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.43>**

ПИТАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ У ФОРМУВАННІ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ БІЗНЕСУ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасних умовах глобалізації, цифровізації економіки та посилення конкурентного середовища перед державами стоїть завдання створення сприятливих умов для ведення бізнесу при одночасному забезпеченні фінансової стабільності. Особливу роль у цьому процесі відіграє податкова політика, яка визначає правила взаємодії між бізнесом та державою, впливає на обсяг надходжень до бюджету та рівень соціальної відповідальності підприємств. Метою статті є дослідження впливу податкової політики на формування відповідальної поведінки бізнесу, аналіз національного та міжнародного досвіду в цій сфері та визначення ефективних механізмів стимулювання податкової відповідальності.

У дослідженні використано нормативно-правові акти України, аналітичні звіти міжнародних організацій, результати наукових досліджень щодо впливу податкової політики на поведінку бізнесу. Методологія дослідження включає порівняльний аналіз податкових систем різних країн, системний підхід до оцінки ефективності податкових стимулів та методи статистичного аналізу.

Результати дослідження демонструють, що податкова політика суттєво впливає на рівень податкової дисципліни бізнесу. Ефективні механізми, такі як зниження податкового навантаження, податкові пільги для соціально відповідального бізнесу та цифровізація податкового контролю, сприяють підвищенню прозорості фінансових операцій і зниженню рівня ухилення від оподаткування. Разом з тим, недостатня передбачуваність податкового законодавства та високий рівень корупції перешкоджають розвитку відповідальної поведінки бізнесу.

Подальші напрями дослідження включають розробку нових підходів до гармонізації податкової політики з міжнародними стандартами, підвищення прозорості податкових процедур та удосконалення механізмів контролю за виконанням податкових зобов'язань. Результати статті можуть бути використані для реформування податкової політики України з метою стимулювання відповідальної поведінки бізнесу.

Ключові слова: податкова політика, податкова дисципліна, принцип належної обачності, відповідальна поведінка бізнесу, фінансова політика, податкові стимули, соціальна відповідальність бізнесу, гармонізація податкового законодавства, цифровізація податкового адміністрування, прозорість фінансових операцій.

Ustynova I. P. Issues of tax policy in the formation of responsible business behavior: legal aspect

In today's conditions of globalization, digitalization of the economy and strengthening of the competitive environment, states face the task of creating

favorable conditions for doing business while ensuring fiscal stability. A special role in this process is played by tax policy, which determines the rules of interaction between business and the state, affects the amount of budget revenues and the level of social responsibility of enterprises.

The article is aimed at studying the influence of tax policy on the formation of responsible business behavior, analyzing national and international experience in this area and identifying effective mechanisms for stimulating tax liability.

The study uses normative legal acts of Ukraine, analytical reports of international organizations, the results of scientific research on the impact of tax policy on business behavior. The research methodology includes a comparative analysis of tax systems of different countries, a systematic approach to assessing the effectiveness of tax incentives and methods of statistical analysis.

The results of the study demonstrate that tax policy significantly affects the level of tax discipline of business. Effective mechanisms, such as reducing the tax burden, tax incentives for socially responsible business and digitalization of tax control, contribute to increasing the transparency of financial transactions and reducing the level of tax evasion. At the same time, insufficient predictability of tax legislation and a high level of corruption impede the development of responsible business behavior.

Further areas of research include the development of new approaches to harmonization of tax policy with international standards, increasing the transparency of tax procedures and improving the mechanisms for monitoring the implementation of tax obligations. The results of the article can be used to reform the tax policy of Ukraine in order to stimulate responsible business behavior.

Key words: *tax policy, tax discipline, due diligence principle, responsible business behavior, fiscal policy, tax incentives, social responsibility of business, harmonization of tax legislation, digitalization of tax administration, transparency of financial transactions.*

Вступ. Формування відповідальної поведінки бізнесу є однією з основних цілей сучасної податкової політики. Ефективне податкове регулювання не лише забезпечує фінансову стабільність держави, а й створює передумови для добровільного виконання податкових зобов'язань платниками податків. Проте глобальні економічні трансформації, цифровізація фінансових потоків та зростання конкурентного тиску вимагають нових підходів до адміністрування податків та формування податкової дисципліни.

Одним із ключових викликів є баланс між контролем та стимулюванням відповідальної поведінки бізнесу. Надмірне податкове навантаження та складність податкових процедур можуть спричинити ухилення від сплати податків, тоді як гнучкі системи податкових стимулів та прозоре адміністрування сприяють підвищенню податкової дисципліни. У цьому контексті важливу роль відіграють інструменти податкового комплаєнсу, автоматизація податкового контролю та принцип належної обачності, які здатні зменшити рівень тіньової економіки та сприяти добровільному виконанню податкових зобов'язань.

Проблема відповідальної податкової поведінки також має міжнародний вимір. Розвинені країни активно використовують податкові стимули, такі як зниження ставок для соціально відповідальних компаній, податкові кредити для інноваційного бізнесу, а також механізми цифрового контролю та обміну податковою інформацією. Проте в Україні залишається низка проблем, що ускладнюють ефективне адміністрування податків: нестабільність податкового законодавства, відсутність інтегрованих цифрових платформ та недостатня правова визначеність у застосуванні принципу належної обачності.

Таким чином, постає питання про оптимізацію податкової політики з метою підвищення рівня податкової відповідальності бізнесу та створення умов для ефективного функціонування податкової системи.

Метою дослідження є аналіз впливу податкової політики на формування відповідальної поведінки бізнесу, визначення ключових механізмів стимулювання добровільного виконання податкових зобов'язань та розробка пропозицій щодо вдосконалення податкового адміністрування. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань: оцінити вплив податкової політики на рівень податкової дисципліни бізнесу в Україні та за кордоном; проаналізувати міжнародний досвід застосування податкових стимулів для підвищення добровільної сплати податків; визначити роль принципу належної обачності у податковому законодавстві та його вплив на податкову поведінку платників податків; запропонувати рекомендації щодо вдосконалення податкової політики України, орієнтовані на підвищення прозорості та ефективності адміністрування податків.

Результати дослідження. Питання впливу податкової політики на формування відповідальної поведінки бізнесу залишається предметом активних наукових дискусій. Дослідники аналізують взаємозв'язок між рівнем податкового навантаження, прозорістю податкових процедур та рівнем добровільного виконання податкових зобов'язань. Окремо вивчаються міжнародні практики гармонізації податкового законодавства, механізми запобігання ухиленню від сплати податків та роль принципу належної обачності.

Згідно з дослідженням Програми розвитку ООН (UNDP) в Україні [1], одним із ключових аспектів податкової політики є її здатність стимулювати соціально відповідальну поведінку бізнесу. Дослідження 2023 року акцентує увагу на тому, що чіткі податкові стимули можуть сприяти розвитку корпоративної соціальної відповідальності, а цифровізація податкового контролю знижує ризики ухилення від оподаткування.

Важливим аспектом сучасної податкової політики є її адаптація до умов кризових періодів. Як зазначає Кравченко О. [2], під час війни або економічних криз бізнес починає шукати способи мінімізації податкового навантаження, що може призвести до зростання рівня тіньової економіки. Водночас країни, які пропонують бізнесу стабільну податкову політику із пільгами для стратегічних галузей, демонструють вищий рівень податкової дисципліни.

Окрім цього, Програма розвитку ООН (2021) [3] розглядає принцип належної обачності у ширшому контексті прав людини, наголошуючи, що його ефективне впровадження у податкову систему сприяє зменшенню податкових ризиків для підприємств і держави.

Серед європейських досліджень значну увагу приділено питанням податкової компласнс-поведінки. Так, у звіті King's College London (2023) [4] наголошується, що рівень добровільного виконання податкових зобов'язань прямо залежить від чіткості податкового законодавства та ефективності контролюючих органів.

У вітчизняній науковій літературі активно досліджуються питання гармонізації податкового законодавства України із міжнародними стандартами. Так, Грицарак І. [5] наголошує, що податкова політика може бути не лише фіскальним інструментом, але й ефективним механізмом стимулювання соціально відповідального бізнесу.

Важливу роль у цьому процесі відіграє застосування принципу належної обачності, який активно використовується у податкових спорах. Верховний Суд України у своїй постанові від 06 жовтня 2020 року (справа №140/1611/19) [6] підтвердив, що платники податків повинні проявляти обачність при виборі контрагентів, а невиконання цього зобов'язання може мати негативні податкові наслідки.

Додатково, у публікації Ліга Закон (2021) [7] розглядається проблема переддоговірної перевірки контрагентів як необхідний елемент податкової відповідальності.

Значний внесок у дослідження правових аспектів податкової політики зробив Мороз В. [8], який у своїй роботі порівнює регулювання принципу належної обачності в податковому законодавстві ЄС та України. Він підкреслює, що законодавче закріплення цього принципу є важливим кроком для підвищення рівня податкової дисципліни.

Таким чином, аналіз наукових джерел підтверджує, що сучасна податкова політика має бути не лише механізмом наповнення бюджету, а й інструментом формування культури відповідальної поведінки бізнесу.

Дослідження базується на аналізі нормативно-правових актів України та Європейського Союзу, рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Програми розвитку ООН (UNDP) та інших міжнародних інституцій, що займаються податковою політикою.

Податкова політика є одним із ключових факторів, що визначає економічну поведінку бізнесу та рівень його відповідальності перед державою і суспільством. Сучасна практика оподаткування доводить, що правильний баланс між податковими стимулами та контролем здатен підвищити рівень податкової дисципліни та сприяти зниженню ухилення від оподаткування.

Поведінкова економіка доводить, що платники податків не завжди діють раціонально, а їхні рішення значною мірою залежать від регуляторного середовища, передбачуваності фінансової політики та довіри до податкових органів. Згідно з дослідженням Програми розвитку ООН (UNDP) [1], країни, що впровадили гнучкі податкові режими, цифровізацію адміністрування та прозорі механізми розрахунків, продемонстрували зростання рівня добровільної сплати податків на 10–15% у середньостроковій перспективі.

Основними факторами, що визначають відповідальну поведінку бізнесу у сфері оподаткування, є стабільність податкового законодавства, яка дає передбачуваність податкових ставок та процедур знижує стимули для ухилення від оподаткування. Важливим елементом є податкові стимули, тобто пільгові режими для інноваційного бізнесу та соціально відповідальних підприємств мотивують бізнес легально сплачувати податки. Наступним фактором можна назвати цифровізацію адміністрування – тобто організацію автоматизованості перевірок та використання Big Data (великий масив структурованої або неструктурованої інформації, що накопичується з різних джерел та постійно оновлюється) для оцінки податкових ризиків мінімізують можливості для податкових махінацій. Окремо, хочеться зазначити застосування принципу належної обачності, що містить обов'язок платників податків перевіряти контрагентів зменшує ризики участі у схемному бізнесі.

Таким чином, ефективна податкова політика має не лише наповнювати бюджет, а й формувати культуру відповідальної податкової поведінки.

Звернемося до зарубіжного досвіду, який є позитивним і де впроваджуються податкові механізми, що підвищують рівень відповідальності бізнесу, зокрема:

Великобританія: HM Revenue & Customs впровадило систему Connect, яка аналізує понад 30 джерел податкової інформації для виявлення потенційних порушників [2]. Це дозволило скоротити рівень ухилення від оподаткування на 22% за п'ять років.

Німеччина: застосовує автоматизовані цифрові аудити, що зменшують адміністративне навантаження на бізнес і підвищують рівень добровільної сплати податків.

Франція: інтегрувала технології блокчейну для контролю за сплатою ПДВ, що зменшило рівень шахрайства з податками на 5 млрд євро щороку.

Експерти King's College London [3] підкреслюють, що ключем до підвищення податкової дисципліни є простота адміністрування та мінімізація бюрократичного тиску на бізнес.

В Україні існує потенціал для імплементації цих практик, однак необхідні подальші реформи цифровізації податкового адміністрування.

В Україні податкове середовище залишається нестабільним, що значно впливає на поведінку платників податків. За даними Верховної Ради України, за останні 5 років внесено понад 300 змін до Податкового кодексу [4], що створює правову невизначеність для бізнесу.

Вважаємо, що основними проблемами податкової відповідальності в Україні можна назвати, по-перше, високий рівень тіньової економіки – у 2024 році його оцінюють у 45–47% ВВП [9]. По-друге, недостатня цифровізація податкового адміністрування. Бачимо, Україна відстає від розвинених країн у впровадженні автоматизованого моніторингу податкових ризиків, маючи потужний технічний і інтелектуальний потенціал для такого переходу. Третім є, недостатній рівень імплементації принципу належної обачності. Так, Верховний Суд України у справі № 140/1611/19 [6] підтвердив важливість цього принципу, проте він досі не врегульований законодавчо.

Які ми пропонуємо шляхи вирішення питання, щодо підвищення відповідальності бізнесу? Першочерговим кроком є запровадження єдиної цифрової платформи для моніторингу податкових ризиків; розробку чітких критеріїв застосування принципу належної обачності у податкових правовідносинах; впровадження автоматизованих механізмів перевірки добросовісності контрагентів. AML офіцери як фахівці таких процесів через відповідні сервіси є сьогодні тим механізмом, яким вже бізнес активно запроваджує і користується.

З урахуванням міжнародного досвіду та українських реалій, доцільним є впровадження таких заходів. Першим кроком вважаємо, що законодавець має оптимізувати податкове навантаження через розробку гнучких податкових режимів для малого та середнього бізнесу. Наступним етапом, це посилення фінансового та адміністративного контролю за тіньовою економікою через провадження FinTech цифрових механізмів моніторингу операцій підприємств. Все попередні дії нададуть результат у вигляді податкової прозорості, її удосконалення через створення та надання можливості роботи механізмів громадського контролю за податковими витратами. Завданням для законодавця є налагодження процесів гармонізації податкового законодавства з європейськими стандартами – адаптація норм BEPS щодо мінімізації податкових ризиків.

Таким чином, модернізація податкової політики України має ґрунтуватися на цифровізації адміністрування, посиленні комплаєнсу та створенні прозорого правового середовища.

Враховуючи все викладене маємо, що податкова політика є ключовим інструментом впливу на рівень податкової дисципліни бізнесу.

Від її якості залежить не лише фінансальна стабільність держави, а й довіра платників податків до податкових органів. Аналіз міжнародного досвіду доводить, що поєднання ефективного контролю та стимулюючих заходів сприяє підвищенню добровільної сплати податків.

Основні **висновки** дослідження:

Стабільність та прозорість податкового законодавства є критичними факторами відповідальної поведінки бізнесу. Постійні зміни у фінансовому регулюванні створюють правову невизначеність та стимулюють ухилення від податків.

Цифровізація податкового адміністрування та автоматизація перевірок суттєво знижують можливості для податкових маніпуляцій та сприяють прозорості фінансових операцій.

Міжнародний досвід свідчить про важливість використання технологій штучного інтелекту та Big Data для прогнозування податкових ризиків і боротьби з ухиленням від сплати податків.

Принцип належної обачності є важливим елементом податкового контролю, проте в Україні його нормативне врегулювання потребує доопрацювання. Відсутність чітких критеріїв його застосування ускладнює правозастосовчу практику та створює передумови для податкових спорів.

Ефективні податкові стимули (податкові пільги, зниження ставок для відповідальних платників податків, автоматизація звітності) сприяють підвищенню податкової дисципліни та зменшенню рівня тіньової економіки.

Для підвищення відповідальності бізнесу у сфері оподаткування доцільно запровадити такі заходи:

- Законодавче врегулювання принципу належної обачності, включаючи розробку чітких критеріїв та механізмів застосування цього принципу.
- Розширення цифрових технологій у сфері податкового адміністрування, зокрема впровадження єдиної автоматизованої платформи для оцінки податкових ризиків.
- Гармонізація податкового законодавства України з європейськими стандартами, включаючи імплементацію принципів BEPS щодо мінімізації податкових ризиків.
- Запровадження пільгових податкових режимів для соціально відповідального бізнесу, що дозволить стимулювати добросовісну податкову поведінку.

Таким чином, майбутні дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на розробку нових підходів до цифровізації податкового адміністрування, покращення контролю за фінансовими потоками та підвищення ефективності податкових стимулів.

Список використаних джерел:

1. Програма розвитку ООН (UNDP) в Україні. Відповідальна поведінка бізнесу в часи війни в Україні: Дослідження контексту. 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine>.
2. Кравченко О. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах війни. *Фінансова та кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 2023, вип. 6(53). URL: <https://fkd.net.ua>.
3. Програма розвитку ООН. Навчальний посібник з належної обачності щодо прав людини. 2021. URL: <https://www.undp.org>.
4. King's College London. Дотримання законодавства платниками податків та економічне відновлення України. 2023. URL: <https://www.kcl.ac.uk>.
5. Грицарак І. Соціальна відповідальність підприємництва. Західноукраїнський національний університет, 2021. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua>.
6. Верховний Суд України. Постанова від 06.10.2020 у справі №140/1611/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
7. Ліга Закон. ВС зазначив, що платник податків повинен нести відповідальність за переддоговірну перевірку контрагента. 2021. URL: <https://biz.ligazakon.net>.
8. Мороз В. Принцип належної обачності в податковому законодавстві й судовій практиці країн ЄС та України: порівняльний аналіз. *Knowledge, Education, Law, Management*, 2020, №4(32). URL: <https://law.knu.ua>.
9. *Верховна Рада України*. Оцінка масштабів тіньової економіки в Україні у 2024 році. Данило Гетманцев, Комітет Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики. 2024. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/4723648-u-radi-otsinyly-masshtaby-tinvoi-ekonomiky>.

